

ÜLKEMİZDE ASTRONOMİ BİLİMİNE EMEK VERENLER

Günay TAŞ^{1*}

¹Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü, İZMİR

Astronomi biliminin Türkiye’de geldiği noktanın daha iyi anlaşılabilmesi için başlangıcın unutulmaması ve köklerle bağın koparılmaması gerekir. Bu yüzden, ülkemizdeki astronomların ”yakın tarihinin” yazılmasına gereksinim vardır. Bugün bizlerin üniversitelerde astronomi yapabiliyor olmasının başlıca nedenlerinden biri, Hitler’ in ırkçı politikalarından kaçan, aralarında astronom ve fizikçilerin de olduğu, dünyaca saygın çok sayıda bilimciye M. K. Atatürk’ ün ülkemizin kapılarını açmasıdır (Reisman 2006, Duerbeck 2006). M. K. Atatürk böylece küllerinden doğmakta olan ”yeni” bir ülkede bilimin serpilmesine, dünya düzeyine ulaşmak için ilk adımların atılmasına olanak sağlamış oldu.

Önce Berlin, sonra da Potsdam Gözlemevinde uzun yıllar boyunca Albert Einstein ile çalışmış olan Erwin Finlay Freundlich eşi yahudi olduğu için Almanya’ yı terketmek zorunda kaldı. 1933 yılında İstanbul Üniversitesi’ nde hem bölümün kurulması hem de gözlemevinin modernleştirilmesi sürecini başlattı ve bu sırada Türk astronomi camiasının ilk hocaları olacak kişileri eğitti. İlk astronomi kitabını da İstanbul’ da çalışırken yazdı (von Klüjber 1965). Aslında bugünkü Türk astronomisinin gerçek köklerini oluşturan süreç bu şekilde başladı. Kendisi 1937’ de Prag Üniversitesi’ ne [ki burada Zdenek Kopal’ in hocası oldu (Batten 2008)] 1939’ da da ömrünün sonuna kadar çalışacağı İskoçya’ daki St. Andrews gözlemevine geçti. Türkiye’ deki kısa süreli yöneticiliği sırasında sağladığı burslar ve dünya görüşü sayesinde Paris Pişmiş (Batten 1985) ve Nüzhet Gökdoğan’ ın bilimsel kariyerine yön verdi, dolayısıyla hem Türk hem de Meksika astronomisinin çehresini değiştirecek izler bırakmış oldu.

Finlay Freundlich’ in İstanbul Üniversitesindeki yardımcılardan olan Wolfgang Gleissberg ve Thomas Royds da değerli bilimcilerdi. Thomas Royds 1907-1909 tarihleri arasında nükleer fiziğin babası sayılan Ernest Rutherford ile çalıştı. 1911-1937 arası Güney Hindistan’ daki Kodaikanal Güneş Fiziği Gözlemevi’ nde yöneticilik yaptıktan ve güneş fiziği üzerine çalışmalar yürüttükten sonra 1937’ de İngiltere’ ye ülkesine döndü, iki yıl sonra da emekli oldu. Davet üzerine geldiği İstanbul Üniversitesi’ nde 1938’ den 1947’ ye kadar kaldı. Wolfgang Gleissberg de Güneş’ e ilişkin dünya çapında çalışmaları olan başka bir yahudi Alman bilimcidir. 1934-1958 yılları arasında İstanbul Üniversitesi’ nde çalıştı. Hem o Türkiye’ ye hem de Türk astronomlar ona büyük bir sevgiyle bağlandı. İstanbul Üniversitesi’ ndeki güneş çalışmalarının başlangıcını bu bilimciler yapmıştır. Onların öğrencileri bugünkü akademisyenleri yetiştirmiştir.

Ankara Üniversitesine davet edilen kişi, 1954 yılında görevine başlayan Egbert Adriaan Kreiken’ di. Kendisi değişen ve çift yıldızlar üzerine çalışıyordu.

* e-posta: gunay.tas@ege.edu.tr

1923' te doktorasını aldıktan sonra bugünkü Endonezya' da ve sonra Liberya' da (Afrika) çalıştı. 1954' te astronomiye geri dönüş yaparak 1964' e kadar çalışacağı Ankara Üniversitesi' ne geçiş yaptı. O da eğitim almaları ve dünya standartlarını yakalayabilmeleri için yurtdışına çok sayıda öğrenci gönderdi. O öğrencilerin o dönemde aldıkları eğitim ve kurduğu ilişkiler günümüzde hala astronomi çalışmalarında belirleyicidir (bkz. örn. Yılmaz 2010, Engin 2010, Aydın 2010). Bugün ülkemizdeki çalışma konu başlıkları o dönem dünyayla etkileşmelerinin sonucudur. Egbert Adriaan Kreiken' in en yakın yardımcıları Dilhan Eryurt ve Abdullah Kızılrnak' tı (Tüfekçioğlu 2010). Prof. Kreiken' in sayesinde onlar da çeşitli burs olanaklarından yararlanarak bilgi ve görgülerini geliştirirken, onun gibi deneyimli bir kişiden de yöneticilik ve dünya görüşü birikimi sağladılar. Sonrasında ODTÜ Astrofizik ve Ege Üniversitesi Astronominin temellerini attılar.

Ege Üniversitesi Gözlemevi ve Astronomi Bölümü, kuruluş ve yeni neslin yetiştirilmesi için başka bir Alman bilimci olan Hans Kienle' den yardım aldı. Hans Kienle iki dünya savaşına tanıklık ederken bilim ve yöneticilik yapmak durumunda kalmıştı. Onun bilimsel ve yaşamsal birikimi Ege Üniversitesi Astronominin bugünkü akademisyenlerine rehberlik etti. Günümüzde Kızılrnak ve Kienle hocaların öğrencileri, kendi yetiştirdikleri akademisyenlere bayrağı devretmeye başlamıştır.

Bu yabancı kökenli bilimcilerin doğum tarihleri 1800' lerin sonlarına rastlar. 19. yy' dan 21. yy' a köprü olan astronomların bir kısmı şu an hayattadır, bir alt dönemlerinin ise hepsi. İşte bu yüzden hala anılarım, hatırlardan söze dökülebileceği bir dönemdeyiz.

Eğer Türkiye Cumhuriyetinde astronominin başlangıcını Erwin Finlay Freundlich' in 1933 yılında İstanbul Üniversitesi' ne gelmesi kabul edecek olursak 2033' te 100. yılımızı kutlayacağız demektir. Bu özel yılı bir hedef kabul edersek, astronomi camiası olarak önümüzdeki yaklaşık 20 yılı bugünden planlamalı ve yapılması gerekenler konusunda sorumluluklar almalıyız. Bu düşüncenin ilk halkası olarak bizi bugüne ulaştıran ve emek veren astronomları anmak ve teşekkür etmekle başlayabiliriz. Türkiye' de astronominin temelleri genç Cumhuriyetin 10. yılında atıldı, ülke büyük yokluklar ve sıkıntılar içinde olmasına rağmen kararlı bir bilim politikası izlenmesi, sonuç verdi. Bu bağlamda başta Mustafa Kemal Atatürk' e teşekkür borçluyuz. Bilimsel anlamda, ülkemizdeki yabancı bilimcilerin büyük katkısı sayesinde, dünyayla yapılan işbirlikleri çok sayıda öğrencinin yurtdışında eğitim almasına ve bilim seviyesinin yükselmesine olanak sağladı. Bu nedenle, bu değerli insanları tanımalı, onları anmalı ve teşekkür etmeliyiz. Bizden sonra, kurumu yaşatacak öğrencilerimize bölüm tarihini anlatmalıyız.

Bu yabancı uyruklu hocalarımız ülkemizden ayrıлып gittikten sonraki dönemin değerlendirilmesi ve eleştirilmesi önemlidir. Geleceğe yönelik gerçekçi planlar, ancak bundan sonra dile getirilebilir. Astronomlar olarak hala çok küçük bir topluluğuz. Herkes bir diğerinin ya hocası ya öğrencisi. Kısacası ülkedeki tüm astronomi bölümlerindeki elemanlar arasında organik bağlar var. Ülkemizdeki astronomi kültürünün yerleşmesi ve daha ileri gitmesi için bizlere çok görevler ve sorumluluklar düşmektedir. Çok zor koşullar altında hizmet vermiş

olan astronomlar emekli olsalar bile bu camianın ayrılmaz parçalarıdır. Onların deneyimine ve yönlendirmelerine her zaman ihtiyacımız olacaktır.

Tüm bu düşünceler doğrultusunda XVII. Ulusal Astronomi Kongresinde yeni bir gelenek başlıyor; astronomiye emek veren, emekli olarak artık astronomiyle uğraşmayacak astronomları, toplantı sırasında teşekkür ederek uğurlamak. Bu vesileyle ülkemizde astronominin devamlılığının sağlanması konusunda bayrağı devralanlara yapacakları önerileri öğrenmek. Kongreye çeşitli nedenlerle katılma- yan hocalarımızın da yazılarıyla katkı vermelerini sağlamak. Henüz ilk emeklilerimizi verdiğimiz için toplantı kitapçığının bu özel kısmı ülkemiz astronomisinin tüm başlangıcını 2010 tarihine kadar özetlemiş olacak. Bundan sonraki Ulusal toplantılarda bu geleneğin sürdürülmesiyle, toplantı kitapçıklarında yer alan bilgiler ve isimler ışığında Türkiye Cumhuriyeti Astronomi tarihi, Ulusal Toplantı Kitapçıklarında doğrudan belgelenmiş olacak. Ancak eminim burada yazılı olanların dışında çok anı, anektod, deneyim ve fotoğraf vardır. Özellikle de fotoğrafların tarayıcılardan geçirilip ölümsüz hale getirilmesi önemlidir. Her bölümün ya da gözlemevinin özel anları artık dijital makineler sayesinde bol miktarda görüntüleniyor. Ancak bu sefer de içeriğin anlatımı kısmı eksik kalıyor. İçinde belli bir zaman için konuk olduğumuz çalışma mekanlarımız ve koltuklarımız, hepimizin çok iyi bildiği gibi bizden sonrakilere ait. Dolayısıyla kurumsal anılarımız ve deneyimlerimiz de öyle. Astronomi camiasının ortak tarihini arşivlemek konusunda herkesi düşünmeye ve olasılıklar üretmeye davet ediyorum.

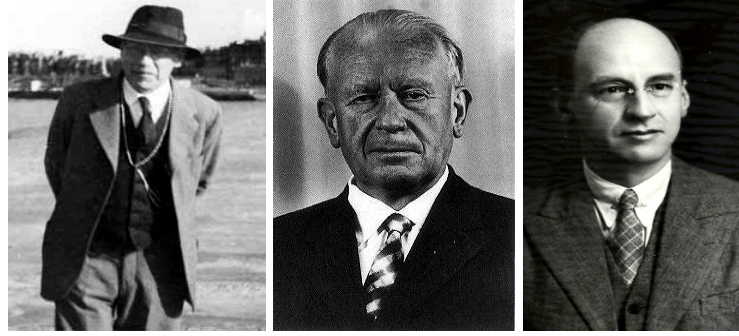
Çizelge 1' de bugüne kadar bölümlerimizde çalışmış, değişik nedenlerle ya da emekli olarak bölümden ayrılmış değerli hocalarımızın, arkadaşlarımızın isimlerini bulacaksınız. Bu liste tüm bölümlere, Fizik bölümünde astrofizik anabilim dalı olan birimlere ya da Fizik bölümlerinde çalışan astronomlara, kısacası astronomu olduğunu bildiğimiz her birime, sorularak oluşturulmuştur.

Ayrıca yazının sonuna, Türkiye' de astronomi adına ilklere imza atan kurucu hocalarımızı içine alan küçük bir fotoğraf arşivi hazırladım. Bu yazıyı ve fotoğraf arşivini hazırlarken kapsamlı bir kaynak taraması yapmam gerekti. Bu araştırma sürecinde gördüm ki ülkemizde belli bir süre çalışıp başka ülkelere geçmiş olan hocalarımız hakkında, sonradan geçtikleri ülkelerin kurumları sayesinde çok sayıda yazı, anı, fotoğraf varken, kendisini yalnız ülkemize vakfetmiş hocalarımız hakkında herhangi bir döküman bulmak zordu. Bu düşündürücü bir sonuçtur. Vefa konusunda sınıfta kaldığımızın göstergesidir. Onları, dolayısıyla birbirimizi, sahiplenmek ve yüceltmenin, mesleki değerlerimize sahip çıkmak ve yüceltmekle eşdeğer olduğunu farkettiğimiz gün, daha olumlu ve üretken bir çalışma ortamı da kendiliğinden oluşacaktır.

Son olarak, bu özel oturuma hem toplantı sırasında hem de kitapçıkta olanak sağlayan astronomi camiamıza, bilgilerin toplanmasında ve kişilerle iletişim kurmak konusunda yardımlarını esirgemeyen meslektaşlarımıza ve konuşmalarıyla, yazılarıyla, kişisel fotoğraf albümleriyle bu özel bölüme katkıda bulunan değerli hocalarımıza çok teşekkür ediyorum.

Kaynaklar

- Aydın, C., 2010, Bu kitapçıkta ve bu bölüm içinde
Batten, A. H., 1985, JBAA 96, 33
Batten, A. H., 2008, Obs 128, 121
Duerbeck, H. W., 2006, "German Astronomy in the Third Reich", Organizations and
Strategies in Astronomy, Volume 7, Edited by André Heck. ISBN-10 1-4020-5300-2
Engin, S., 2010, Bu kitapçıkta ve bu bölüm içinde
Reisman, A., 2006, "Turkey's Modernization: Refugees from Nazism and Atatürk's
Vision", New Academia Publishing, LLC, Washington, DC. ISBN: 0-9777908-8-6
Tüfekçioğlu, Z., 2010, Bu kitapçıkta ve bu bölüm içinde
von Klüber, H., 1965, AN 288, 281
Yılmaz, N., 2010, Bu kitapçıkta ve bu bölüm içinde

(a) Erwin Finlay Freundlich (1885-1964) (b) Wolfgang Gleisberg (1903-1986) (c) Thomas Royds (1884-1955)

(d) Egbert Adriaan Kreiken (1896-1964) (e) Hans Kienle (tam ismi Johann George Kienle) (1895-1975) (f) Hatice Nüzhet Gökdoğan (1910-2003)

(g) Paris Pişmiş (1911-1999) (h) Abdullah Kızılırmak (1925-1983) (i) Dilhan Eryurt (1926-...)

Şekil 1. Türkiye’de astronomi adına ilklere imza atan kurucu hocalarımızın fotoğraf albümü. Fotoğraf kaynakları;

- <http://www-history.mcs.st-andrews.ac.uk/PictDisplay/Freundlich.html>
- <http://www.uni-frankfurt.de/fb/fb13/Dateien/paf/paf209.html>
- <http://prints.iap.res.in/bitstream/2248/1038/5/Royds.pdf>
- <http://rasathane.ankara.edu.tr/en/history/kreiken.php>
- Ege Üniversitesi Astronomi Bölümü fotoğraf arşivleri
- <http://www.istanbul.edu.tr/fen/astronomy/tanitim/tarihce/kurgunastro.pdf>
- <http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bilgipaket/biliminsanlari/turkbilimadami/S-334-38.pdf>
- Ege Üniversitesi Astronomi Bölümü fotoğraf arşivleri
- <http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bilgipaket/biliminsanlari/turkbilimadami/S-7360-74.pdf>

Çizelge 1. Üniversitelerimizde görev yapmış ve bugün değişik nedenlerle profesyonel olarak astronomiyle uğraşmayan astronomların listesi.

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Nüzhet Gökdoğan*
Prof. Dr. Kamuran Avcıoğlu*
Prof. Dr. Edibe Ballı*
Prof. Dr. Adnan Kırıl*
Prof. Dr. Tarık Gökmen*
Prof. Dr. Okyay Kabakçioğlu*
Prof. Dr. Paris Pişmiş*
Prof. Dr. Fatma Esin
Prof. Dr. Ahmet Metin Hotinli
Prof. Dr. Abdüssamet Marşoğlu
Prof. Dr. H. Hüseyin Mentеше

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Nadir Doğan
Prof. Dr. Zeki Tüfekçioğlu
Prof. Dr. Nihal Yılmaz
Prof. Dr. Semanur Engin
Prof. Dr. Cemal Aydın
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya Müyesseroğlu*

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Abdullah Kızılırmak*
Ord. Prof. Dr. Hans Kienle*
Prof. Dr. Thomas L. Swihart
Prof. Dr. Raymond H. Wilson
Dr. Flecktenstein
Dr. Eckhard Pohl
Doç. Dr. Mehmet Kurutaç
Prof. Dr. Selman R. Kınacı
Prof. Dr. Ünal Akyol*
Prof. Dr. Sezai Hazer*
Prof. Dr. Şükrü Bozkurt*
Dr. Rümeyza Kızılırmak
Prof. Dr. Necdet Güdür
Prof. Dr. Ömür Gülmen
Dr. Janet Akyüz Mattei*
Uzman Okan Tümer
Asistan Dr. Ali Yener Ertan*

ODTÜ

Prof. Dr. Dilhan Eryurt
Ögr. Gör. Dr. Murat Alev

Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü

Prof. Dr. Muammer Dizer*
Prof. Dr. Tamer Ataç
Prof. Dr. Atilla Özgüç
Dr. Levent Altaş

Akdeniz Üniversitesi

Araş. Gör. Hüseyin Dündar*

* Artık aramızda olmayan hocalarımız ve meslektaşlarımız.